

۵۲۳۸۴

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه تربیت معلم تهران
دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فلسفه و کلام اسلامی

موضوع:

وحدت و کثرت از دیدگاه ابن سینا و شیخ اشراق

۱۳۸۱ / ۷ / ۲۰

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر مرتضی میرباقری

استاد مشاور: ۴۲۵۸

سرکار خانم دکتر بهجت واحدی

تحقیق و نگارش: اکبر عروقی موفق

تابستان: ۱۳۸۱

روز اظهاریت در آزمون علمی ایران
تعمیرات در آزمون

« يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجَنَّا

بِبِضَاعَةٍ مَرْجِيَةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ

عَلَيْنَا إِنْ اللَّهُ يُجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ » .

يوسف / ٨٨

هدية به :

آستان مقدس عزيز مصر وجود ، سرّ مكنون الهى

مضرت مجة بن المسن الحسگرى

(عَجَّلَ اللَّهُ تَعَالَى فَرْجَهُ الشَّرِيفَ)

..لین شکرته لازیک نکو..

ابراهیم ۷/۱۴

از آن جهت که سراسر جهان غیبت و شهادت مظاهر اسماء باطن و ظاهر حقند ، ثنای

مظهر به نوبه خود ستایش ظاهر است ، لذا امام رضا (ع) فرموده است :

« من لم یشکر المنعم من المخلوقین لم یشکر الله عزوجل » .

از این رهگذر لازم است از زحمات عالمانه ی اساتید ارجمند گروه الهیات و معارف اسلامی علی

الخصوص :

- ✓ حضرت آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی ریاست محترم گروه الهیات
- ✓ جناب آقای دکتر مرتضی میرباقری استاد محترم راهنما
- ✓ سرکار خانم دکتر بهجت واحدی استاد محترم مشاور
- ✓ جناب آقای دکتر صمد موحد ، جناب آقای دکتر میر عبدالحسین نقیب زاده ، جناب آقای دکتر رسول رسولی پور ، جناب آقای دکتر محمد جواد رضایی و سایر عزیزانی که طی مراحل مختلف تحصیل ، مدیون و مرهون ارشادات آنها می باشم ، صمیمانه تقدیر و تشکر نمایم .

همچنین با سپاسگزاری و تشکر از :

پدر بزرگوار و مادر گرانقدرم که دعاهایشان
همواره بدرقه‌ی راه و ضامن توفیقاتم بوده و هست .

همسر ارجمند و فرزندان گرامیم که با
ایجاد فضایی آرام و بدون از دغدغه مشغول
فعالیت‌های علمی اینجانب بوده و هستند .

چکیده پایان نامه

عنوان پایان نامه: وحدت و کثرت از دیدگاه ابن سینا و شیخ اشراق

نام و نام خانوادگی دانشجو: اکبر عروتی موفق	استاد راهنما: جناب آقای دکتر مرتضی میرباقری
استاد مشاور: سرکار خانم دکتر بهجت واحدی	دانشکده: ادبیات و علوم انسانی
رشته: رشته فلسفه و کلام اسلامی	تاریخ دفاع:

چکیده پژوهش:

مسئله ی وحدت و کثرت یکی از مهم ترین مباحث فلسفه ی اولی بوده و موضوع رابطه ی بین واحد و کثیر در سرتاسر تاریخ فلسفه جریان داشته و دارد .

در این رساله سعی شده ، مباحث مربوط به مساله ی وحدت و کثرت از نظر دو تن از بزرگترین فلاسفه ی اسلامی یعنی شیخ الرئیس ابوعلی سینا و شیخ شهاب الدین سهروردی مورد بحث و بررسی قرار گیرد . این رساله در دو بخش تنظیم شده است :

- بخش اول این رساله ، مختص به مقدمات و کلیات بوده و دارای سه فصل می باشد . در فصل اول ، مقدمه ، بیان مساله ، پرسشهای تحقیقاتی و اهداف تحقیق عنوان شده و در فصل دوم بعد از بررسی و معرفی منابع اصلی مربوط به موضوع مورد تحقیق ، پیشینه ی بحث وحدت و کثرت مورد بررسی قرار می گیرد و در فصل سوم به روش تحقیق این رساله که روش تاریخی ، توصیفی می باشد ، اشاره می گردد .

بخش دوم این رساله که مربوط به یافته ها و بررسی های تحقیق می باشد در ده فصل تنظیم گردیده است .

رتوس مسائل مطرح شده در این فصل عبارت است از :

- واحد و کثیر از نظر ابن سینا به منزله ی عوارض خاصه ی موجود ، و از نظر شیخ اشراق در زمره مباحث تقسیمی فلسفه محسوب می گردد .
- با توجه به اینکه وحدت و کثرت از بدیهیات بوده و اولی التصور می باشند و اضافه بر این، تعریف آن دو مستلزم دور یا تعریف شیء بنفسه می باشد به همین علت تعریف حقیقی برای آنها امکان پذیر نمی باشد پس تعریف های ارائه شده « تعریف های تنبیهی » می باشند .
- وحدت مساوق با وجود بوده و به دو قسم واحد بالعرض و واحد بالذات تقسیم می گردد .
- هویت که تعبیر فیلسوفانه ی اتحاد می باشد ، از عوارض و لواحق وحدت محسوب می گردد .
- مفهوم وحدت و به تبعیت از آن « مفهوم کثرت » از مفاهیم تشکیکی می باشند .
- حقیقت وحدت از نظر ابن سینا ، یک معنای عرضی و از جمله ی لوازم اشیاء می باشد .
- از نظر شیخ اشراق وحدت همانند وجود ، امکان و کثرت جزء مفاهیم اعتباری و از محمولات ثانیه است .
- از نظر ابن سینا تقابل بین واحد و کثیر از نوع تقابل های چهارگانه مشهور نیست بلکه تقابل بین این دو از نوع تقابل و مکیال و مکیل می باشد .
- سهروردی نیز ضمن رد برقراری یکی از تقابل های چهارگانه بین واحد و کثیر معتقد است که یا باید در تعاریف ارائه شده برای اقسام مشهور تقابل تجدید نظر کرد و یا تقابل بین این دو را قسم پنجمی در کنار تقابل های چهارگانه محسوب نمود .
- و در نهایت در فصل پایانی نحوه ی ارتباط واحد با کثیر و کیفیت صدور کثیر از واحد مورد بحث بررسی و قرار می گیرد .

صفحه	فهرست مطالب
	بخش اول : مقدمات و کلیات
	فصل اول :
۲	مقدمه
۴	بیان مساله
۵	سوالهای اصلی تحقیق (پرسشهای تحقیقاتی)
۵	هدف های تحقیق
	فصل دوم :
۷	الف - بررسی منابع اصلی مربوط به موضوع مورد تحقیق
	۱- معرفی منابع اصلی مورد استفاده جهت تبیین آراء
۷	و نظرات ابن سینا
۸	- الشفاء
۹	- النجاه من الغرق فی بحر الضلالت
۱۰	- دانش نامه علانی
۱۰	- الاشارات و التنبیها
۱۱	- التعليقات
	۲- معرفی منابع اصلی مورد استفاده جهت تبیین آراء
۱۱	و نظرات شیخ اشراق
۱۲	- مجلد اول مجموعه مصنفات شیخ اشراق
	(کتاب التلویحات، کتاب المقاومات، کتاب المشارع و المطارحات)
۱۳	- مجلد دوم مجموعه مصنفات شیخ اشراق
	(حکمة الاشراق)

- ۱۴ - مجلد سوم مجموعه مصنفات شیخ اشراق
- ۱۴ - مجلد چهارم مجموعه مصنفات شیخ اشراق
- (کتاب اللّمحات)
- ۱۵ ب- پیشینه ی بحث وحدت و کثرت
- ۱۵ ۱- قبل از شکوفایی فلسفه در یونان
- ۱۷ ۲- از نظر فلاسفه ی بزرگ یونان :
- ۱۷ فیثاغورس
- ۱۸ هراکلیتوس
- ۱۸ پارمنیدس
- ۱۹ زنون التائی
- ۲۰ کسنوفانس
- ۲۰ افلاطون
- ۲۴ ارسطو
- ۲۶ افلوطین
- ۲۸ ۳- از نظر فلاسفه ی اسلامی پیش از ابن سینا :
- ۲۸ الکندی
- ۳۰ فارابی
- فصل سوم :
- ۳۴ روش تحقیق
- ۳۴ ویژگیهای روش تحقیق تاریخی
- ۳۶ ویژگیهای روش تحقیق توصیفی

بخش دوم : یافته های تحقیق

فصل اول :

- ۳۹ جایگاه بحث از مسائل علوم
- ۳۹ مسائل از نظر ابن سینا و شیخ اشراق
- ۴۰ اقسام موضوعات مسائل از نظر ابن سینا و ...
- ۴۱ مسائل فلسفه و اقسام آن از نظر ابن سینا
- فلسفی بودن مساله ی وحدت و کثرت از
- ۴۳ دیدگاه ابن سینا
- فلسفی بودن مساله ی وحدت و کثرت از
- ۴۳ دیدگاه شیخ اشراق
- ۴۵ ملحقات

فصل دوم :

- ۴۷ حد واصناف آن از نظر ابن سینا
- ملاک و معیار تعریف حقیقی و غیر حقیقی از
- ۴۹ نظر ابن سینا
- ۵۱ تعریف حد و اصناف آن از نظر شیخ اشراق
- ۵۲ تعریف وحدت و کثرت از نظر ابن سینا
- ۵۵ تعریف وحدت و کثرت از نظر شیخ اشراق
- ۵۷ ملحقات

فصل سوم :

- ۶۰ مساوقت وحدت با وجود از نظر ابن سینا
- ۶۵ مساوقت وحدت با وجود از نظر شیخ اشراق

ملحقات

۶۷

فصل چهارم :

الف- اقسام واحد از نظر ابن سینا

- ۶۹ -۱ بحث از اقسام واحد در کتاب «الهیات شفا»
۶۹ واحد بالعرض و اقسام آن
۷۰ واحد بالذات و اقسام آن
۷۹ -۲ بحث از اقسام واحد در کتاب «نجات»
-۳ بحث از اقسام واحد در کتاب
«دانش نامه علایی»
۸۰

ب- اقسام واحد از نظر شیخ اشراق

- ۸۲ -۱ بحث از اقسام واحد در کتاب «اللمحات»
۸۳ -۲ بحث از اقسام واحد در کتاب «التلویحات»
-۳ بحث از اقسام واحد در کتاب «المشارع
والمطارحات»
۸۴
-۴ بحث از اقسام واحد در کتاب
«حکمة الاشراق»
۸۷

ضمائم

۹۰

ملحقات

۹۵

فصل پنجم :

- ۹۹ عوارض و لواحق وحدت (طرح مساله)
۱۰۰ عوارض و لواحق وحدت از نظر ابن سینا
۱۰۲ عوارض و لواحق وحدت از نظر شیخ اشراق

۱۰۴ ملحقات

فصل ششم

۱۰۶ تشکیکی بودن مفهوم وحدت و کثرت (طرح مساله)

۱۰۷ تشکیک از نظر ابن سینا

۱۰۸ تشکیک از نظر شیخ اشراق

۱۰۹ تشکیکی بودن مفهوم وحدت از نظر ابن سینا

۱۱۱ تشکیکی بودن مفهوم وحدت از نظر شیخ اشراق

۱۱۲ تشکیکی بودن مفهوم کثرت

۱۱۳ ملحقات

فصل هفتم

۱۱۵ معانی مختلف لفظ « عرضی »

۱۱۶ عرضیت وحدت از نظر ابن سینا

۱۱۹ عرضیت کثرت از نظر ابن سینا

۱۲۰ وجود خارجی داشتن عدد از نظر ابن سینا

وحدت ذیل کدامین مقوله ، از مقولات عرضی

۱۲۲ قرار دارد؟

۱۲۳ اعتباری بودن وحدت از نظر شیخ اشراق

۱۲۸ اعتباری بودن کثرت از نظر شیخ اشراق

۱۳۰ ضمائم

۱۳۱ ملحقات

فصل هشتم :

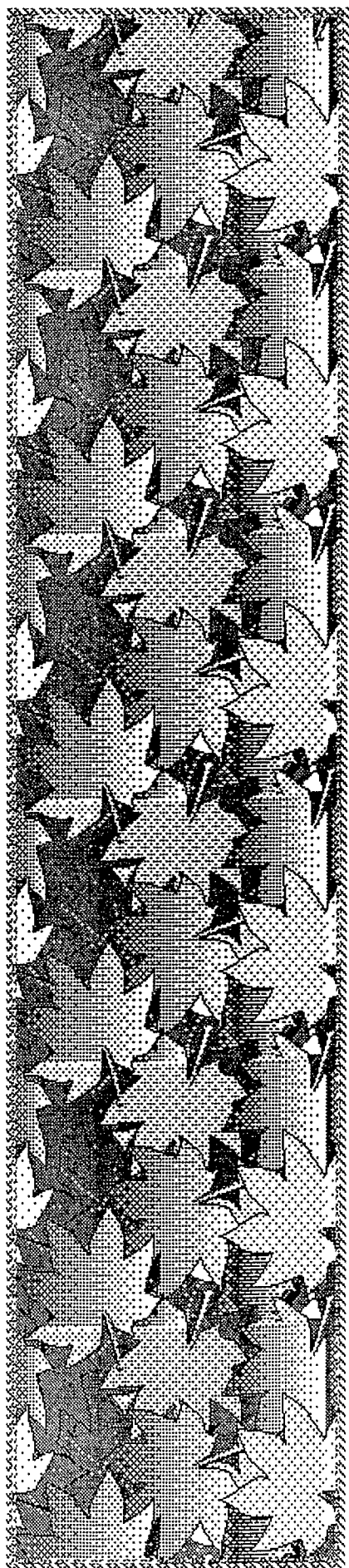
۱۳۴ معانی کثرت از نظر ابن سینا

- ۱۳۵ لواحق کثرت از نظر ابن سینا
 ۱۳۵ غیریت و اقسام آن از نظر ابن سینا
 ۱۳۷ غیریت و اقسام آن از نظر شیخ اشراق
 ۱۳۸ ملحقات

فصل نهم :

- ۱۴۰ بحث تقابل منطقی است یا فلسفی ؟
 ۱۴۱ الف - تقابل وحدت و کثرت از نظر ابن سینا
 ۱۴۱ تعریف تقابل و اقسام آن
 ۱۴۲ تقابل تضاد نداشتن وحدت و کثرت
 ۱۴۴ تقابل عدم و ملکه نداشتن وحدت و کثرت
 ۱۴۷ تقابل تناقض نداشتن وحدت و کثرت
 ۱۴۸ تقابل تضایف نداشتن وحدت و کثرت
 ۱۵۰ نظر ابن سینا در مورد تقابل وحدت و کثرت
 ۱۵۲ ب - تقابل وحدت و کثرت از نظر شیخ اشراق
 ۱۵۲ اختلاف و تقابل از نظر شیخ اشراق
 ۱۵۲ تعریف تقابل از نظر شیخ اشراق
 ۱۵۳ تقابل سلب و ایجاب
 ۱۵۴ تقابل متضایفین
 ۱۵۵ تقابل ضدین
 ۱۵۸ تقابل عدم و ملکه
 ۱۵۹ مشکک بودن مفهوم تقابل در حمل بر اقسام آن
 ۱۶۰ نظر شیخ اشراق در مورد تقابل وحدت و کثرت

- ملحقات
فصل دهم:
- ۱۶۵ نحوه ی از تباط واحد با کثیر (طرح مساله)
- ۱۶۹ قاعده ی الواحد از نظر ابن سینا
- ۱۷۰ کیفیت صدور کثرت از واحد از دیدگاه ابن سینا
- ۱۷۲ قاعده الواحد از نظر شیخ اشراق
- ۱۷۳ چگونگی پدید آمدن کثرت از واحد از دیدگاه
شیخ اشراق
- ۱۷۷ ملحقات
- ۱۸۰
- جمع بندی و اشارات نهائی
- ۱۸۳ فهرست منابع و مآخذ
- ۱۸۹ چکیده پایان نامه به زبان عربی

بخش اول

مقدمات و کلیات